DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh41666>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 17.12.2019
Kabul Tarihi: 08.02.2020
Online Yayın: 29.02.2020

Article Type: Research article
Submitted: 17.12.2019
Accepted: 08.02.2020
Published Online: 29.02.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bulduk, T. B. (2020). Derleme Sözlüğü'nde Kumuk Türkçesi Söz Varlığı. *Journal of History School*, 44,501-529.

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE KUMUK TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞI

Türker Barış BULDUK¹

Öz

Kafkasya, insan yaşamı için zorlu coğrafi şartlara sahip bir bölge olsa da doğudan batıya, kuzeyden güneye göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle tarih boyunca birçok etnik unsura yurt olmuştur. Kumuk Türkleri de bu coğrafyada yaşayan etnik unsurlardan birisidir. Rusların 17. yüzyıldan itibaren güçlenerek yayılmacı politika izlemeleri neticesinde yüzyıllardır Kafkasya'da yaşayan Türk toplulukları Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmışlardır. Kumuk Türkleri özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında anayurtlarını terk ederek Anadolu'ya gelmek zorunda kalmışlardır. Anadolu'ya yerleşen Kumuk Türklerinin dillerine ait verilere Derleme Sözlüğü'nde rastlamak mümkündür. Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki söz varlığı ile ilgili en kapsamlı çalışmadır. Bu makalede, söz konusu sözlükte yer alan Kumuk Türkçesine ait söz varlığı ünlü ve ünsüz değişimleri çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, Derleme Sözlüğü, Kumuk Türkçesi söz varlığı.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, turkerbulduk@gmail.com. Orcid: 0000-0002-0423-837X

Vocabulary of Kumuk Turkish in Turkish Dialects Dictionary

Abstract

Although the Caucasus is a region with difficult geographical conditions for human life, use it on the migration routes from east to west, from north to south. Kumuk Turks are one of the ethnic elements living in this geography. Turkish communities living in the Caucasus for centuries had to take shelter in the Ottoman Empire as a result of the Russians getting stronger and expanding since the 17th century. Kumuk Turks had to come to Anatolia by leaving their homeland especially in the second period of the 19th century and early 20th century. It is possible to find the data of the languages of Kumuk Turks who settled in Anatolia in the Turkish Dialects Dictionary. Turkish Dialects Dictionary is a dictionary, Turkey is the most comprehensive study of the Turkish dialects. In this article, the vocabulary belonging to Kumuk Turkish in the dictionary in question will be examined within the framework of vowels and consonant changes.

Keywords: Dialects of Turkey Turkish, Turkish Dialects Dictionary, vocabulary of Kumuk Turkish.

GİRİŞ

Kafkasya, zorlu coğrafi şartlara sahip bir bölgedir. Fakat bölgenin yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin oluşu tarih boyunca birçok etnik unsura yurt olmasını sağlamıştır.

Kafkas halkları içinde Çerkesler en büyük grubu oluşturmakla birlikte, Abaza, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş, Dağıstanlılar, Nogaylar ve Kumuklar da bölgenin diğer büyük etnik unsurlarıdır (Karataş ve Arbatlı, 2015: 102). Kafkas halklarından biri olan Kumukların Oğuz ve Kıpçak Türkleri'nin karışmasıyla ortaya çıktıkları kabul edilir. Kumuklar, Dağıstan Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda Hazar denizi sahili boyunca yüksek kesimlerde yaşamaktadır. Bir kısmının Sovyetler Birliği döneminde Türkiye, Çeçenistan, Kuzey Osetya, Suriye ve İran topraklarına göç ettiği bilinmektedir. Kumuklar, Dağıstan'da başta Mahaçkale olmak üzere Temürhan-Şura, İzberbaş, Kaspiysk, Kızılyurt, Hasavyurt ve Kızılyar gibi şehirlerde otururlar (Kurtuluş, 2002: 372).

Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan zorunlu göç 1856'daki Kırım Savaşı ile başlamış ve aralıklarla 1920'lere kadar süregelmiştir. Osmanlı Devleti, Kafkasya'dan iltica yoluyla gelen Kumuk Türklerini Anadolu'da boş arazisi olan çeşitli vilayetlere iskân etmiştir. Osmanlı arşiv belgelerine bakılarak bu vilayetlerin Kütahya, Erzurum, İzmir, Manisa, Bolu, Adana, Konya ve Bursa vilayetleridir. Bu vilayetler dışında bugün Balıkesir-Manyas (Çamlı Köy), Bursa-Orhangazi (Yeniköy), Çanakkale-Biga (Akköprü, Aziziye, Doğancı, Geyikkırı), Çorum-Merkez (Yeşilyayla), Çorum-Alaca (Altıntaş, Sincan), Denizli-Akköy (Oğuz Mahallesi), Sivas-Yıldızeli (Yavı), Sivas-Halkaçayır, Tokat-Almus

(Cihanköy, Doğançayla), Tokat- Artova (Çermik, Çirdağ, Ilıcak, Alpuderesi), Tokat-Turhal (Üçgözen, Ataköy, Kızkayası, Tatar), Tokat-Zile (Yeniderbent), Yozgat-Akmağdeni (Sarıgüney) ve Yozgat-Sarıkaya (Kayapınar) köylerinde Kumuk Türkleri yaşamaktadır (Karataş ve Arbatlı, 2015: 106-117).

Kumukların dili, sayılarının azlığına rağmen bütün Dağıstan'da Avarca'dan sonra en yaygın biçimde konuşulan ikinci dil olma özelliğini taşır. Birbirinin dilinden anlamayan Kafkasya kavimleri kendi aralarında Kumuk Türkçesi ile anlaşır. Dil bilimi uzmanları, genellikle Kumukçayı Kıpçak Türkçesi'nin Kıpçak Oğuz alt grubu içerisinde incelemiş ve onu gösterdiği fonetik özellikler sebebiyle Osmanlıca ile Kazak Türkçesi arasında bir yere koymuştur. Ayrıca coğrafi durumu ve yakın ilişkisi dolayısıyla Azeri Türkçesine yakın olması da dikkat çeker. Önceleri Arap alfabesini kullanan Kumuklar 1927'de Latin, 1938'de Kiril alfabesine geçmişlerdir (Kurtuluş, 2002: 373). Savaş ve baskılar nedeniyle Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde iskân edilen Kumukların konuştukları Türkçeye ait söz varlığı, içerisinde birçok Türk topluluğuna ait izler barındıran Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar 1867'de A. Maksimov'un Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı çalışma ile başlar (Korkmaz, 1995: 199). Maksimov'dan sonra çoğu yabancı olmak üzere birçok araştırmacı Türkiye Türkçesi ağızları üzerine metin ve gramer çalışmaları yapmışlardır.

1932'de Türk Dilini Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan sonra ağızlarla ilgili çalışmalar hızlanmış ve bununla ilgili Türk Dil Kurumunun ilk önemli çalışması, Türkiye Türkçesi ağızlarından yazı diline girmemiş kelimelerin derlenmesi olmuştur. 1933-1935 yılları arasında derlenen 150 binden fazla kelimeyi içeren Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu eserin teknik ve içerik bakımından bazı eksikliklerini tamamlamak amacıyla 1952 yılında sözlüğün yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiş ve ikinci derleme sürecinde 450 bin kelime derlenmiştir. Böylece yeni malzeme ile eski malzeme harmanlanarak 13 ciltten oluşacak Derleme Sözlüğü'nün temeli atılmıştır (Akar, 2006: 38).

Derleme Sözlüğü, kelime anlamlandırma ve madde başı düzenlenişi bakımlarından birtakım eksik ve kusurlarına rağmen şimdilik Türkiye Türkçesi ağızlarının söz hazinesini gösteren en önemli başvuru kaynağıdır. Bu yönüyle eser, dilin tarihi gelişimini takip etmek, değerlendirmek ve kelimelerin oluştuğu dönemle günümüzdeki şekil ve anlamlarını karşılaştırmak bakımından önemli bir kaynaktır (Akar ve Günay, 2015: 2).

Derleme Sözlüğü'nde Türkiye'nin hemen hemen bütün ağız bölgeleriyle bugünkü sınırlarımız dışında Türkçenin yoğun olarak konuşulduğu Kıbrıs,

Kerkük, Bulgaristan, Yunanistan ve diğer Balkan ülkeleri ve çeşitli dönemlerde Türkiye'ye göç eden Türk topluluklarının dillerine ait veriler bulunmaktadır 18. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın topraklarına Karadeniz'in kuzeyinden ve Kafkasya'dan çok sayıda Kırım ve Kazan Tatarı, Karaçay-Balkar, Nogay ve Kumuk Türk'ü göçmüştür. Ülkemizin değişik bölgelerine yerleştirilen bu toplulukların dillerine ait veriler de Derleme Sözlüğü'nde yer bulmuştur. Türkiye Türkçesi ağızları içinde birer “adacık” olarak kalan bu ağızlarla ilgili olarak Derleme Sözlüğü'nde herhangi bir ek bilgi verilmemektedir (Akar ve Günay, 2015: 2). Bu bağlamda, bu çalışmada Derleme Sözlüğü'nde yer alan Kumuk Türkçesine ait söz varlığı belirlenerek bu kelimelerdeki ses özelliklerinin Kumuk Türkçesiyle benzeşen özellikleri incelenecektir. Bu inceleme, Derleme Sözlüğü ile Çetin Pekacar'ın Kumuk Türkçesi Sözlüğü üzerinde yapılacak, Derleme Sözlüğü'nde geçen Kumuk Türkçesine ait söz varlığı ortaya konduktan sonra bu kelimelerdeki ses özellikleri Kumuk Türkçesinin ses özelliklerine göre değerlendirilerek benzeşen ses özellikleri örnek kelimelerle belirtilecektir.

1. KUMUK TÜRKÇESİ

Kumuk Türkçesi, Kıpçak Türkçesinin Kıpçak-Oğuz alt grubu içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu dil, durumu ve yakın ilişkisi dolayısıyla Azeri Türkçesine yakın birtakım özellikler taşımaktadır (Kurtuluş 2002: 373).

1928 yılına kadar Arap alfabesini kullanan Kumuk Türkleri, bu tarihte Latin harfleri esas alınarak hazırlanan yeni bir alfabe kabul ettiler. 1938'de ise diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Kiril esaslı bir alfabe kullanmaya başladılar. Kumuk Türkçesinde a, e, ı, i, o, ö, u, ü ünlüleriyle b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, w, y, z, ts, sç ünsüzleri bulunmaktadır. /ts, sç/ ünsüzleri sadece Rusça alıntı kelimelerde bulunur.

Kumuk Türkçesinin başlıca ses özellikleri şunlardır:

- /ı/ ünlüsü inceltme özelliği olan ünsüzlerin yanında /i/ye dönüşür: ariw “temiz, güzel” (<ET arığ).
- /ı/ ünlüsü özellikle yuvarlaklaştırıcı /w/ ünsüzü olmak üzere bazı ünsüzlerin etkisiyle /u/ya dönüşür: açuw “öfke” (<ET açığ).
- /e/ ünlüsünün /a/ya dönüştüğü az da olsa görülür: asıramaq “korumak, beslemek” (<DLT esirge-).
- /a/ ünlüsünün yuvarlaklaşarak /u/ya dönüştüğü çok sayıda kelime bulunur: yuwuq “yakın” (<ET yakın).
- /i/ ünlüsü de birçok kelimede yuvarlaklaşarak /ü/ye dönüşür: börü “kurt” (<ET böri).

- /e/ ünlüsünün /ü/’ye dönüştüğü örnekler de bulunmaktadır: tüye “deve” (<ET teve).
- Yuvarlak ünlü /ü/ bazı kelimelerde düzleşerek /i/’ye dönüşür: belgi “işaret” (<DLT belgi).
- /e/ ünlüsü darlaşıp /i/’ye dönüşür: biy “bey” (<ET beg).
- /o/ ünlüsü darlaşıp /u/’ya dönüşür: buğa “boğa” (<ET boğa).
- /ö/ ünlüsü darlaşıp /ü/’ye dönüşür: üyren- “öğrenmek, alışmak” (<ET öğrenmek).
- /i/ ünlüsü bazı kelimelerde genişleyerek /e/’ye dönüşür: el “memleket” (<ET il).
- Tonsuz /k/ ünsüzü Kıpçak grubu öteki Türk lehçelerinin aksine korunmamış ve tonlulara /g/ olmuştur: geme “gemi” (<ET kemi).
- Ünlüler arasında ve akıcı ünsüzler arasındaki /p/ tonsuz ünsüzünün tonlulara /b/’ye dönüştüğü görülür: göbük “köpük” (<ET köpük).
- Eski Türkçe kelime başı /t/ ünsüzleri Kumuk Türkçesinde genellikle korunmuştur: tuman “duman, sis” (<ET tuman).
- Kumuk Türkçesinde /ç/ ünsüzü korunmuştur: oçaq “ocak” (<ET oçaq).
- Genellikle il hece sonunda olmak üzere kelime içinde /g, ğ/ ünsüzleri sızıcılara /w/ olmuştur. Çok heceli kelimelerin sonundaki /g, ğ/ ünsüzleri de bazen sızıcılara /w/ olmuştur: awuz “ağız” (<ET ağız), siriw “sürü” (<ET sürü).
- Birkaç kelimede /q-k/ ünsüzü sızıcılara /x-ħ/ olmuştur: xap- / ħap- “kapatmak” (<ET kapatmak).
- Kelime içinde ve bilhassa ilk hece sonunda /q-k/ ünsüzü, ünlüler arasında ve akıcı ünsüzler yanında yaygın olarak sızıcılara /ğ/ olmuştur: toğuz “dokuz” (<ET tokuz).
- Bazı kelimelerde ilk hece sonundaki /b/ ünsüzü /w/’ye dönüşür: aw “av” (<ET ab).
- Eski damak ünsüzü /ñ/, Kumuk Türkçesinde kalın ünlü yanında /ğ/; ince ünlü yanında /g/ olmuştur: mağa “bana” (<ET manga).
- Eski Türkçe kelime içi ve sonundaki /d/ ünsüzü Kumuk Türkçesinde akıcılara /y/ olmuştur: ayaq “ayak” (<ET adaq).
- Kumuk Türkçesinde kelime başındaki /b/ ünsüzü /m/’ye dönüşür: munça “bunça”.
- Daha çok ince ünlülü kelimelerde, ilk hece sonunda /g/ ünsüzü akıcılara /y/ olmakla beraber kalın ünlülü kelimelerden birkaçında da /ğ/ ünsüzünün akıcılaştığı görülür: baylamak “bağlamak” (<ET bağlamak).

- Kelime başında /y-c/ meselesi bakımından Kumuk Türkçesi /y/ tarafında olmakla birlikte bazı kelimelerde y- > c- değişmesi görülür ki bunlar da komşu bir Türk lehçesinden, muhtemelen Karaçay Türkçesinden geçmiş olmalıdır: cuw- “yıkamak”.
- Kumuk Türkçesinde bazı kelimelerde /ñ/ yerini /y/’ye bırakmıştır: müyüz “boynuz” (<DLT müñüz).
- Kelime içinde /g, ğ/ ünsüzleri Kumuk Türkçesinde bazen düşer: ulaq “oğlak”, ine “iğne”.
- Hem Türkçe kökenli hem de Arapça alıntı bazı kelimelerin başında /h-/ ve /y-/ türemesi görülür: haw “av”, harsız “arsız, edepsiz”, yip “ip”, yüzüm “üzüm” (Ercilasun, 2007: 944-958).

2. DERLEME SÖZLÜĞÜ’NDEKİ KUMUK TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞININ İNCELENMESİ

Derleme Sözlüğü’ndeki söz varlığı Çetin Pekacar’ın hazırladığı Kumuk Türkçesi Sözlüğü ile birlikte incelenerek ortaklaşan kelimeler tespit edilmiştir. Derleme Sözlüğü’nde yer alan Kumuk Türkçesine ait söz varlığında bu lehçenin özellikleri önemli ölçüde korunmuştur. Bu kelimelerdeki başlıca ses özellikleri şu şekildedir:

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1. Ünlü Değişimleri

2.1.1.1. /ı/ > /i/ Değişimi

ılın- > ilinmek “göze ilişmek” (DS, 2527; KTS, 162)

ıssı > issi “yakıcı ve bunalıcı sıcak, ısı” (DS, 2560; KTS, 167)

ışla- “işlemek” (Atalay, 2018: 221) > işlemek “çalışmak, iş yapmak” (DS, 2565; KTS, 168)

2.1.1.2. /e/ > /a/ Değişimi

becer- > bacarmah “başarmak, becermek” (DS, 457; KTS, 58)

bahçe > bahça “bostan, bahçe” (DS, 488; KTS, 66)

haber > habar “haber” (DS, 2245; KTS, 369)

kıble > kıbla “güney” (DS, 2782; KTS, 259)

2.1.1.3. /ı/ > /u/ Değişimi

açuv “öfke, hiddet, gazap” (DS, 61; KTS, 24)

avuzluk “ağızlık” (DS, 397; KTS, 50)

ayüv “ayı, beyaz ayı” (DS, 432; KTS, 55)

bağır “bağır, karaciğer” (Atalay, 2018: 59) > bavur “karaciğer” (DS, 574; KTS, 66)

kamış (Atalay, 2018: 259) > kamuş “kamuş” (DS, 2617; KTS, 244)

tımar > tumar “temizlik, bakım” (DS, 3992; KTS, 342)

2.1.1.4. /a/ > /u/ Değişimi

tuvar “davar” (DS, 4004; KTS, 344)

2.1.1.5. /i/ > /ü/ Değişimi

böri “kurt” (Atalay, 2018: 108) > börü “kurt, yaşlanmış kurt” (DS, 772; KTS, 81)

çöküç “çekic” (DS, 1282; KTS, 107)

tilki (Atalay, 2018: 623) > tülkü “tilki” (DS, 4010; KTS, 345)

2.1.1.6. /e/ > /ü/ Değişimi

bürtek > bürtük “tane, tohum, çekirdek” (DS, 828; KTS, 87)

süymek “sevmek” (DS, 3731; KTS, 306)

tüye “deve” (DS, 4019; KTS, 347)

üy “ev” (DS, 4085; KTS, 360)

2.1.1.7. /ü/ > /i/ Değişimi

belgü “nişan, im, belge” (Atalay, 2018: 82) > belgi “nişan” (DS, 616; KTS, 69)

çirimek “çürümek” (DS, 1235; KTS, 105)

2.1.1.8. /e/ > /i/ Değişimi

beg “bey” (Atalay, 2018: 78) > biy “tar, bey, emir, asil” (DS, 712; KTS, 77)

keyik “geyik” (Atalay, 2018: 309) > giyik “Geyik” (DS, 2086; KTS, 138)

2.1.1.9. /o/ > /u/ Değişimi

kuvmak “koşturmak, kovmak, sürmek” (DS, 3020; KTS, 275)

kuymak “yumurta, un ve peynirle yapılan bir çeşit omlet” (DS, 3021; KTS, 275)

tunuk “parlak olmayan, mat, donuk” (DS, 3995; KTS, 342)

ulak “oğlak” (DS, 4034; KTS, 352)

2.1.1.10. /ö/ > /ü/ Değişimi

gözü > güzü “Ayna” (DS, 2243; KTS, 147)

tüymek “dövmek” (DS, 4781; KTS 347)

2.1.1.11. /i/ > /e/ Değişimi

eltmek “götürmek, alıp götürmek” (DS, 1728; KTS, 120)

eniş “meyilli, eyik” (DS, 1758; KTS, 120)

el “bir yerde yaşayanlar, oturanlar” (DS, 1702; KTS, 119)

getmek “gitmek” (DS, 2008; KTS, 136)

teren “derin” (DS, 3892; KTS, 331)

2.1.2. Ünsüz Değişimleri

2.1.2.1. /y-/ > /c-/ Değişimi

yu- “yıkamak” (Atalay, 2018: 806) > cuvmak “çamaşır ovmak, yıkamak” (DS, 1020; KTS, 93)

2.1.2.2. /k/ > /g/ Değişimi

keç- “ölmek” (Atalay, 2018: 289) > geçinmek “ölmek” (DS, 1962; KTS, 132)

kemür- “kemirmek” (Atalay, 2018: 299) > gemirmek “kemirmek, dişlemek” (DS, 1987; KTS, 134)

keril- “gerinmek” (Atalay, 2018: 303) > gerilmek “gerinmek” (DS, 2002; KTS, 135)

kezik “nöbet, sıtma” (Atalay, 2018: 310) > gezik “sıra, nöbet” (DS 2023; KTS, 136)

keyik “geyik” (Atalay, 2018: 309) > giyik “geyik” (DS, 2086; KTS, 138)

kön “at derisi, ham deri” (Atalay, 2018: 360) > gön “hayvan derisi” (DS, 2151; KTS, 140)

2.1.2.3. /p/ > /b/ Değişimi

apa “ana” (Atalay, 2018: 30) > aba “anne” (DS, 3; KTS, 21)

2.1.2.4. /t-/ > /d-/ Değişimi

tonğuz “domuz” (Atalay, 2018: 640) > donguz “domuz” (DS, 1560; KTS, 115)

2.1.2.5. /ç/ Ünsüzünün Korunması

avçı “avcı” (DS, 379; KTS, 48)

emçi “otacı, otçu” (DS, 1731; KTS, 1230)

neçe “ne kadar, kaç, nice” (DS, 3244; KTS, 208)

oçak “sacayak” (DS, 3266; KTS, 212)

suvalçan “soğulcan” (DS, 3704; KTS, 304)

2.1.2.6. /g, ğ/ > /w-v/ Değişmesi

agır “ağır” (Atalay, 2018: 9) > avur “ağır” (DS, 395; KTS, 49)

agız “ağız” (Atalay, 2018: 10) > avuz “ağız, ağız boşluğu, ağız içi” (DS, 397; KTS, 49)

bag “bağ” (Atalay, 2018: 59) > bav “bağ, bahçe” (DS, 573; KTS, 66)

bagır “karaciğer” (Atalay, 2018: 59) > bavur “karaciğer” (DS, 574; KTS, 66)

buzagu “buzağı” (Atalay, 2018: 121) > buzavu “dana, buzağı, dana eti” (DS, 810; KTS, 85)

kıragu “kırağı” (Atalay, 2018: 317) > kırav “kırağı” (DS, 2817; KTS, 260)

2.1.2.7. /q-k/ > /x-ħ/ Değişimi

atdırmah “fışkırmak” (DS, 367; KTS, 46)

oğumak “okumak” (DS, 3275; KTS, 218)

yuğu “uyku” (DS, 4315; KTS, 401)

2.1.2.8. /q-k/ > /ğ/ Değişimi

alkış “alkış, övme” (Atalay, 2018: 21) > alğışlamak “tebrik etmek, iyi dileklerde bulunmak” (DS, 215; KTS, 31)

baka “kurbağa” (Atalay, 2018: 62) > bağa “birkaç günlük kurbağa yavrusu” (DS, 473; KTS, 60)

başka > başğa başğa “başka” (DS, 557; KTS, 64)

çakıl > çağıl “çakıl, çakıl yığını” (DS, 1035; KTS, 96)

çıkarmak > çığarmak “çıkarmak” (DS, 1159; KTS, 102)

öküz “öküz” (Atalay, 2018: 456) > öğüz “öküz” (DS, 3326; KTS, 221)

2.1.2.9. /b/ > /v/ Değişimi

avçı “avcı” (DS, 379; KTS, 48)

suv “su” (DS, 3704; KTS, 303)

2.1.2.10. /d/ > /y/ Değişimi

Eski Türkçe kelime içi ve sonundaki /d/ ünsüzü Kumuk Türkçesinde akıcılaşarak /y/ olmuştur (Ercilasun, 2007: 956).

adhgır “aygır” (Atalay, 2018: 6) > aygır “aygır” (DS, 415; KTS, 52)

adhıg “ayı” (Atalay, 2018: 6) > ayüv “ayı, beyaz ayı” (DS, 432; KTS, 55)

udhgar- “uyandırmak” (Atalay, 2018: 683) > uyandırmak “uykudan uyandırmak” (DS, 4049; KTS, 357)

2.1.2.11. /b-/ > /m-/ Değişimi

mıyık “bıyık” (DS, 3195; KTS, 199)

min “bin” (DS, 3201; KTS, 201)

munu “bunu” (DS, 3221; KTS, 203)

2.1.2.12. /g-ğ/ > /y/ Değişimi

beg “bey, koca” (Atalay, 2018: 78) > biy “tar, bey, emir, asil” (DS, 712; KTS, 77)

güğe > güye “güve” (DS, 2242; KTS, 147)

tög- “dövmek” (Atalay, 2018: 643) > tüymek “dövmek” (DS, 4781; KTS 347)

2.1.2.13. /b/ > /y/ Değişmesi

süymek “sevmek” (DS, 3731; KTS, 306)

tüye “deve” (DS, 4019; KTS, 347)

üy “ev” (DS, 4085; KTS, 360)

koyan “tavşan” (DS, 2942; KTS, 269)

2.1.2.14. /ñ/ > /y/ Değişimi

may “tağ, tereyağ” (DS, 3139; KTS, 196)

kon “koyun” (Atalay, 2018: 342) > koy “koyun” (DS, 2942; KTS, 269)

sünğük “kemik” (Atalay, 2018: 549) > süyek “kemik” (DS, 3730; KTS, 305)

3. DERLEME SÖZLÜĞÜ’NDE TESPİT EDİLEN KUMUK TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞI

A

aba: Anne (DS, 3; KTS, 21)

açgıç: Anahtar (DS, 58; KTS, 22)

açgöz: Açgözlü (DS, 58; KTS, 22)

açuv: Öfke, hiddet, gazap (DS, 61; KTS, 24)

açuvlanmak: Kızdırmak, öfkelenlendirmek, hiddetlendirmek (DS, 61; KTS, 24)

açuvlu: Kızgın, öfkeli (DS, 61; KTS, 24)
adamlık: Görgülü olma, insanlık, saygı bilirlilik (DS, 4407; KTS, 24)
ağu: Zehir (DS,114; KTS, 27)
ağulamak: Zehirlemek (DS, 114; KTS, 27)
ağulanmak: Zehirlenmek (DS, 114; KTS, 27)
ahır: Sonunda sonra (DS, 129; KTS, 50)
ak: Göz bebeğine inen leke (DS, 135; KTS, 36)
al: Ön, ön taraf (DS,166; KTS, 29)
ala: Siyahla beyaz karışık renk, siyahlı beyazlı alacalı, muhtelif renklerde (DS, 166; KTS 29)
alaşa: 1. Zayıf ve çelimsiz at 2. Kötü kadın, oynak, cilveli (DS, 199; KTS, 29)
alça: Erik (DS, 208; KTS, 30)
alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü (DS, 209; KTS, 30)
aldamak: Aldatmak, kandırmak (DS, 209; KTS, 30)
alğışlamak: Tebrik etmek, iyi dileklerde bulunmak (DS, 215; KTS, 31)
alısın: Tarlada ekine zarar veren yabancı otlar (DS, 220; KTS, 31)
alma: Elma (DS, 226; KTS, 32)
almaştırmak: Değiştirmek, nöbetle kullanmak (DS, 227; KTS, 33)
amalsız: Açgözlü, kanaatsiz (DS, 236; KTS, 34)
amrukmak: Heveslenmek, özenmek, imrenmek (DS, 239; KTS, 34)
ana bala: Anne ile çocuğu, ana evlat (DS, 244; KTS, 35)
aracı: Ara bulucu, aracı, uzlaştırıcı (DS, 292; KTS, 38)
arbaçı: Arabacı (DS, 301; KTS, 39)
arık: Zayıf, cılız, sıska (DS, 316; KTS, 39)
arıklamak: Zayıflamak (DS, 317; KTS, 39)
arımak: Yorulmak (DS, 320; KTS, 39)
arşın: 40 cm'ye eş uzunluk ölçüsü (DS, 333; KTS, 40)
asas: Gerçek, asıl, esas (DS, 341; KTS, 42)
aş: Fırınlanmış mısır kırıklarından yapılan bir çeşit yemek (DS, 248; KTS, 44)
aşalmak: Aşınmak, yenmek, yenilmek (DS, 350; KTS, 44)
aşamak: Yemek yemek (DS, 350; KTS, 44)
aşatmak: Yedirmek, hovardalık etmek (DS, 351; KTS, 45)
aşbaz: Aşçı (DS, 351; KTS, 45)
aşlık: Buğday, mısır gibi tahıl (DS, 360; KTS, 45)
aşna: Dost, sevgili (DS, 361; KTS, 45)
aşnalık: Hoş sohbet, dostluk, sevişme (DS, 362; KTS, 45)
atdırmak: Fışkırmak (DS, 367; KTS, 46)
av: Ağ (DS, 374; KTS, 47)
avçı: Avcı (DS, 379; KTS, 48)
avlak: Çiçek yetiştirmek için hazırlanan yer (DS, 389; KTS, 48)

avrumak: Hastalanmak (DS, 391; KTS, 48)
avruv: Hastalık, illet, maraz (DS, 391; KTS, 48)
avur: Ağır (DS, 395; KTS, 49)
avuz: Ağız, ağız boşluğu, ağız içi (DS, 397; KTS, 49)
avuzluk: Ağızlık (DS, 397; KTS, 50)
ayanmak: Uz kullanmak, kayırmak, korumak (DS, 406; KTS, 54)
ayak: Kadeh, bardak (DS, 399; KTS, 51)
aygır: Aygır (DS, 415; KTS, 52)
aylanç: Viraj, dolaşık, dolambaçlı (DS, 425; KTS, 53)
aylı: Gebe, doğumu yakın kadın (DS, 425; KTS, 54)
aynımak: Büyümek, gelişmek, sağlığı düzelmek (DS, 429; KTS, 54)
aytmak: Alıp götürmek, söylemek demek (DS, 432; KTS, 55)
ayüv: Ayı, beyaz ayı (DS, 432; KTS, 55)
azık: Yiyecek, yemek, besin, gıda, erzak (DS, 438; KTS, 56)
azsınmak: Bir şeyi az görmek, yeterli görmemek, azımsamak (DS, 443; KTS, 56)

B

badan: Badem (DS, 463; KTS, 57)
bağana: Direk (DS, 474; KTS, 57)
bahalı: Pahalı (DS, 487; KTS, 58)
bacarmak: Başarmak, becermek (DS, 457; KTS, 58)
bala: Çocuk, bebek, yavru (DS, 496; KTS, 59)
balak: Donun, pantolonun paçası (DS, 498; KTS, 59)
balalı: Yavrusu olan hayvan (DS, 498; KTS, 59)
balavuz: Bal mumu (DS, 500; KTS, 59)
ba'li: Kiraz (DS, 506; KTS, 59)
balkımak: Parlamak, parıldamak, göz alıcı güzel olmak (DS, 507; KTS, 59)
bağa: Birkaç günlük kurbağa yavrusu (DS, 473; KTS, 60)
bakal: Manav, sebze (DS, 490; KTS, 60)
barak: Karışık, karışık renkli (DS, 524; KTS, 61)
barmak: 1. Parmak 2. Varmak, ulaşmak (DS, 534; KTS, 61)
başbağı: Sığırların boynuna bağlanan kısa ip (DS, 554; KTS, 64)
başçı: Başkan, müdür, reis (DS, 556; KTS, 64)
başğa başğa: Başka (DS, 557; KTS, 64)
başmakçı: Kunduracı (DS, 564; KTS, 65)
başmak: Ayakkabı (DS, 564; KTS, 65)
başsız: Serseri, aptal, akılsız (DS, 565; KTS, 65)
batır: Yiğit, kahraman, cesur (DS, 571; KTS, 65)
batmak: Çamur (DS, 572; KTS, 66)
batman: Büyük su testisi, büyük çömlek (DS, 572; KTS, 66)
bav: Bağ, bahçe (DS, 573; KTS, 66)

bavur: Karaciğer (DS, 574; KTS, 66)
bay: Zengin, ağa (DS, 574; KTS, 66)
bahça: Bostan, bahçe (DS, 488; KTS, 66)
baylık: Zenginlik (DS, 582; KTS, 67)
baytal: Kısırak (DS, 584; KTS, 68)
bebey: Göz bebeği (KTS, 590; KTS, 68)
bek: Sert, katı, sağlam kuvvetli (DS, 600; KTS, 69)
beklik: Katılık, sertlik (DS, 604; KTS, 69)
belbağı: Kuşak, kemer, uçkur (DS, 606; KTS, 69)
belemek: Kirlenmek, pisletmek, çamura bulamak (DS, 768; KTS, 80)
belenmek: Kirlenmek, pislenmek, bir şeye bulanmak (DS, 768; KTS, 809)
belgi: Nişan (DS, 616; KTS, 69)
belgilenmek: Teşhis etmek, tayin edilmek (DS, 616; KTS, 69)
belgisiz: Belirsiz, bilinmez meçhul (DS, 616; KTS, 70)
bermek: Vermek, sunmak (DS, 636; KTS, 70)
bet betge: Yüz yüze (DS, 645; KTS, 71)
bıt bıldık: Bildircin (DS, 671; KTS, 72)
bibî: Teyze (DS, 678; KTS, 72)
biçenek: Otlak (DS, 683; KTS, 72)
bilev: Bileği taşı (DS, 690; KTS, 72)
bilimli: Aydın, bilgin, yüksek bilgili adam (DS, 693; KTS, 73)
bitev: Bütün, ayrılmamış, tek parça (DS, 709; KTS, 76)
bitim: Yetişiş, kuruluş, yapı (DS, 711; KTS, 77)
biy: Tar, bey, emir, asil (DS, 712; KTS, 77)
bike: Prenses, asil kadın, prenses kızı (DS, 713; KTS, 77)
bolcal: Müddet, süre, zaman (DS, 735; KTS, 78)
bolmak: Olmak (DS, 735; KTS, 78)
boluşluk: Yardım, destek (DS, 735; KTS, 78)
boluşmak: Yardım etmek (DS, 735; KTS, 78)
bokça: Bezden kadın el çantası (DS, 732; KTS, 78)
boran: Şiddetli kar fırtına, kasırga (DS, 737; KTS, 78)
boydak: Bekar, yalnız (DS, 745; KTS, 80)
bozlamak: Acı, inilti, kuvvetli ses çıkarmak (DS, 752; KTS, 80)
bödene: Bildircin (DS, 757; KTS, 80)
bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı (DS, 767; KTS, 80)
börk: Kalpak, bir çeşit şapka (DS, 770; KTS, 81)
börü: Kurt, yaşlanmış kurt (DS, 772; KTS, 81)
bulak: Kaynak, pınar, kaynak suyu (DS, 785; KTS, 83)
bulamuk: Mamalika, un çorbası (DS, 786; KTS, 82)
bulay: Böyle, bunun gibi (DS, 787; KTS, 83)

burmak: Çevirmek (DS, 801; KTS, 83)
burulmak: Dönmek, eğilmek (DS, 803; KTS, 84)
butak: Dal, budak (DS, 806; KTS, 84)
buvaz: Gebe evcil hayvan, gebe koyun gebe inek (DS, 807; KTS, 84)
buyruk: Önder, amir, sözcü (DS, 808; KTS, 85)
buzavu: Dana, buzağı, dana eti (DS, 810; KTS, 85)
böldürgen: Böğürtlen (DS, 819; KTS, 86)
bür: Tomurcuk (DS, 824; KTS, 86)
bürtük: Tane, tohum, çekirdek (DS, 828; KTS, 87)
bürüşmek: Buruşmak, buruş buruş olmak, kırışmak (DS, 830; KTS, 87)

C

cerge: Dizi, sıra (DS, 885; KTS, 91)
cida: Mızrak (DS, 895; KTS, 91)
cırhıt: Bir çeşit keklik, ekin kargası (DS, 929; KTS, 92)
cıyıntı: Toplantı (DS, 945; KTS, 92)
cibin: Sinek (DS, 956; KTS, 92)
ciğerli: Atılğan, çevik, atik (DS, 963; KTS, 93)
ciğersiz: Korkak, pasif, hareketsiz (DS, 963; KTS, 93)
cinlenmek: Kudurmak, küplere binmek, cini tutmak (DS, 981; KTS, 93)
cinli: Deli, çılgın (DS, 982; KTS, 93)
ciye: Vişne (DS, 990; KTS, 93)
cuvmak: Çamaşır ovma, yıkama (DS, 1020; KTS, 93)
cücek: Hayvan yavrusu (DS, 1021; KTS, 94)

Ç

çabak: Küçük cins balık (DS, 1030; KTS, 95)
çaç: Saç (DS, 1031; KTS, 95)
çağıl: Çakıl, çakıl yığını (DS, 1035; KTS, 96)
çak: Zaman, vakit (DS, 1040; KTS, 98)
çalmak: Biçmek (DS, 1060; KTS, 96)
çana: Kızak (DS, 1067; KTS, 97)
çañmak: Batırmak (DS, 1067; KTS, 97)
çapmak: 1. Kesmek 2. Koşmak (DS, 1077; KTS, 97)
çars: Sis, duman (DS, 1084; KTS, 99)
çatmak: Yetişmek, varmak (DS, 1092; KTS, 99)
çaynik: Çaydanlık (DS, 1098; KTS, 100)
çebiç: Bir yaşındaki keçi (DS, 1099; KTS, 100)
çeçek: 1. Çiçek 2. Çiçek hastalığı (DS, 1105; KTS, 100)
çelek: Demir su kovası (DS, 1119; KTS, 101)
çer: Hastalık, illet (DS, 1144; KTS, 101)
çerek: Çeyrek (DS, 1145; KTS, 101)

çeten: Saman taşımak için kağınlara konulan büyük sepet (DS, 1149; KTS, 101)
çıçğan: Fare (DS: 1158; KTS, 102)
çığarmak: Çıkarmak (DS, 1159; KTS, 102)
çık: Çiy (DS, 1165; KTS, 103)
çıray: Beniz (DS, 1186; KTS, 105)
çırmamak: Sarıp sarmalamak, dolamak (DS, 1188; KTS, 105)
çilav: Pirinç çorbası (DS, 1213; KTS, 105)
çin: Rütbe (DS, 1225; KTS, 105)
çirik: Pis, kirli, derli toplu olmayan kılıksız kıyafetsiz, pasaklı (DS, 1235; KTS, 105)
çirimek: Çürümek (DS, 1235; KTS, 105)
çiy: Pişmemiş süttten yapılan mayasız yoğurt (DS, 1249; KTS, 106)
çoçka: Domuz (DS, 1256; KTS, 106)
çokrak: Taşlı arazi (DS, 1261; KTS, 106)
çokuşmak: İtişmek, çarpışmak (DS, 1262; KTS, 106)
çolpu: Büyük kepçe (DS, 1263; KTS, 106)
çöğür: Bir çeşit saz tambur (DS, 1280; KTS, 107)
çöküç: Çekiç (DS, 1282; KTS, 107)
çöl: Düz yer, ova (DS, 1282; KTS, 107)
çuğul: Casus (DS, 1301; KTS, 107)
çuğullamak: İhbar etmek (DS, 1301; KTS, 108)
çullamak: Örtmek (DS, 1303; KTS, 108)
çum: Kızılçık (DS, 1304; KTS, 108)
çungur: Çukur, derin (DS, 1304; KTS, 108)
çüy: Çivi (DS, 1310; KTS, 108)

D

de: Haydi, çabuk (DS, 1391; KTS, 111)
dolanmak: Kur yapmak (DS, 1544; KTS, 114)
donguz: Domuz (DS, 1560; KTS, 115)
dörtgül: Dört köşe, dört kenarlı (DS, 1588; KTS, 115)
dum: Kilim (DS, 1600; KTS, 116)
duvadak: Kışın su kıyılarında yaşayan, kaz büyüklüğünde bir kuş (DS, 1614; KTS, 116)
düdük: Kaval (DS, 1617; KTS, 116)
dügü: Pirinç (DS, 1622; KTS, 116)

E

eğer: Tazı (DS, 1672; KTS, 117)
egeçi: Teyze, hala (DS, 1672; KTS, 117)
egev: Ege (DS, 1672; DS, 117)
el: Bir yerde yaşayanlar, oturanlar (DS, 1702; KTS, 119)

eltmek: Götürmek, alıp götürmek (DS, 1728; KTS, 120)
em: Merhem (DS, 1729; KTS, 120)
emcek: Meme (DS, 1730; KTS, 120)
emçi: Otacı, otçu (DS, 1731; KTS, 1230)
eniş: Meyilli, eyik (DS, 1758; KTS, 120)
epli: Uysal ve becerikli (DS, 1763; KTS, 121)
er: Koca (DS, 1764; KTS, 121)
erik: Kayısı (DS, 4499; KTS, 121)
erikmek: Azmak, taşkın hareketler yapmak (DS, 1769; KTS, 122)
erin: Dudak (DS, 1770; KTS, 122)
erincek: Tembel, üşenen (DS, 1770; KTS, 122)
erinmek: Üşenmek, tembellik etmek (DS, 1770; KTS, 122)
erişmek: Tartışmak (DS, 1772; KTS, 122)
erkeç: Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi (DS, 1772; KTS, 122)
ersek: Erkeğe düşkün kadın (DS, 1776; KTS, 122)
erşi: Çirkin (DS, 1777; KTS, 122)
erten: Sabah güneşin doğduğu zaman (DS, 1777; KTS, 123)
esgi: Eski, bayat (DS, 1781; KTS, 123)
esirmek: Sarhoş olmak (DS, 1783; KTS, 124)
eslemek: Aldırış etmek, önem vermek (DS, 1785; KTS, 124)
esli: Karakter sahibi (DS, 1785; KTS, 124)
eşmek: İp bükmek (DS, 1795; KTS, 125)
eşik: Ev girişi (DS, 4500; KTS, 124)
etik: Çizme, çizme yapım evi (DS, 1798; KTS, 125)

G

geben: Tarlada biçilen ekinin saplarından yapılan yığın (DS, 1956; KTS, 131)
geçinmek: Ölmek (DS, 1962; KTS, 132)
gelişmek: Uymak, denk gelmek (DS, 1984; KTS, 133)
gemirmek: Kemirmek, dişlemek (DS, 1987; KTS, 134)
gerilmek: Gerinmek (DS, 2002; KTS, 135)
getmek: Gitmek (DS, 2008; KTS, 136)
gezik: Sıra, nöbet (DS, 2023; KTS, 136)
gişi: Kişi, koca (DS, 2085; KTS, 137)
giyik: Geyik (DS, 2086; KTS, 138)
göbelek: Kelebek (DS, 2115; KTS, 138)
göçürmek: Bir bitkiyi yerinden çıkarıp başka yere dikmek (DS, 2122; KTS, 139)
göğermek: Bitki büyüterek yeşermek, yeşillenmek (DS, 2128; KTS, 139)
gök: Mavi, yeşil (DS, 2134; KTS, 139)
gökçek: Güzel (DS, 2136; KTS, 139)
gön: Hayvan derisi (DS, 2151; KTS, 140)

göpcük: Eski çuvaldan yapılan minder (DS, 2157; KTS, 140)
göpmek: Çok yemekten hastalanmak, şişmek (DS, 2157; KTS, 141)
görsetmek: Göstermek, sinema filmi göstermek (DS, 2162; KTS, 141)
gözel: Güzel (DS, 2178; KTS, 143)
gözlemek: Nişan almak (DS, 2182; KTS, 144)
gücük: Küçük köpek, köpekçik (DS, 2211; KTS, 145)
güren: Yanık renkte, kahve rengi, boz (DS, 2235; KTS, 147)
gürgür: Hindi (DS, 2236; KTS, 147)
güye: Güve (DS, 2242; KTS, 147)
güymek: Yemek fazla pişmekten hafif yanık kokmak (DS, 2242; KTS, 147)
güzgü: Ayna (DS, 2243; KTS, 147)
güzlük: Sonbaharda ekilen tahıl (DS, 2244; KTS, 147)

H-X

haber: Haber (DS, 2245; KTS, 369)
hakendaz: Kürek (DS, 2253; KTS, 149)
hala: Teyze (DS, 2255; KTS, 369)
halça: Küçük halı (DS, 2259; KTS, 369)
hallaşmak: Anlaşmak (DS, 2261; KTS, 150)
handek: Suyolu, hendek (DS, 2272; KTS, 370)
haral: Kıldan ya da ketenden yapılmış büyük çuval (DS, 2282; KTS, 370)
havcı: Avcı (DS, 2310; KTS, 154)
havur: Zaman (DS, 2313; KTS, 155)
hay: Kaygı (DS, 2314; KTS, 155)
haydamak: Çifte koşulan hayvanı sürmek, dehlemek (DS, 2316; KTS, 155)
hayva: Ayva (DS, 2321; KTS, 156)
hazna: Hazine (DS, 2323; KTS, 372)
heç: Hiç (DS, 2326; KTS, 156)
horlamak: Nefret etmek (DS, 2411; KTS, 374)
hüy: İçgüdü, huy (DS, 2453; KTS, 159)

İ

igid: Kahraman (DS, 2509; KTS, 162)
ilgik: Düğme iliği, çengel; mandal (DS, 2522; KTS, 162)
ilinmek: Göze ilişmek (DS, 2527; KTS, 162)
ilmek: Takmak (DS, 2533; KTS, 163)
inam: Güven, itimat, inanç (DS, 2538; KTS, 163)
ine: İğne (DS, 2541; KTS, 164)
isbay: Güzel (DS, 2555; KTS, 166)
issi: Yakıcı ve bunaltıcı sıcak, ısı (DS, 2560; KTS, 167)
işlemek: Çalışmak, iş yapmak (DS, 2565; KTS, 168)
itburnu: Yabani gül ve meyvesi (DS, 2568; KTS, 168)

K

kağız: Kağıt (DS, 2596; KTS, 173)
kanıkmak: Çok istemek (DS, 4534; KTS, 245)
karandaş: Kalem (DS, 2652; KTS, 174)
keci: İpek kozası (DS, 2715; KTS, 176)
kekirmek: Geçirmek (DS, 2724; KTS, 176)
kelek: Düzen, hile (DS, 2728; KTS, 176)
kendir: Urgan, ip (DS, 2742; KTS, 176)
kersen: İçinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne (DS, 2757; KTS, 177)
kiyiz: Keçe (DS, 2889; KTS, 179)
koduk: Sıpa (DS, 4564; KTS, 266)
kök: Gök (DS, 2952; KTS, 182)
kökürek: Göğüs (DS, 2954; KTS, 183)
kömek: Yardım (DS, 2957; KTS, 183)
kömekçi: Yardımcı (DS, 2958; KTS, 183)
köp: Çok (DS, 2960; KTS, 183)
kör: Mezar, kabir (DS, 2963; KTS, 183)
kösev: Ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun (DS, 2972; KTS, 184)
küllü: Küllü çok olan toprak (DS, 3031; KTS, 185)
külte: Bağlam, demet, düzine (DS, 3032; KTS, 185)

K-Q

kaban: Azılı erkek domuz (DS, 2582; KTS, 239)
kaçan: Ne zaman, ne vakit (DS, 2587; KTS, 240)
kaçgın: Kaçmış, kaçık (DS, 2587; KTS, 240)
kadağa: Yasak, yasak olma durumu (DS, 2589; KTS, 240)
kadalamak: İğnelemek, iğneyle tutturmak (DS, 2590; KTS, 241)
kalaç: Kalaç, büyük olmayan buğday ekmeği (DS, 2608; KTS, 242)
kalak: Ağaçtan yapılmış sapı küçük kürek (DS, 2609; KTS, 242)
kamamak: Etrafını almak, ortaya almak, kuşatmak (DS, 2613; KTS, 244)
kamuş: Kamış (DS, 2617; KTS, 244)
kapçık: Derin torba (DS, 2633; KTS, 246)
kak: Meyve kurusu (DS, 2599; KTS, 247)
kakırmak: Balgam çıkarmak (DS, 2604; KTS, 247)
kaklamak: Kurutmak için meyveleri çizmek ya da parçalara ayırmak (DS, 2605; KTS, 247)
kakmak: Gaga ile vurmak, gagalamak (DS, 2606; KTS, 247)
karalamak: Kötülemek, kara sürmek (DS, 2650; KTS, 248)
karamak: İyi görmek için dikkatle bakmak (DS, 2651; KTS, 248)
karañı: Çok karanlık (DS, 2652; KTS, 249)
karakuş: Kartal (DS, 2649; KTS, 249)

karavaş: Cariye, odalık (DS, 2654; KTS, 249)
karavul: Gece bekçisi (DS, 2655; KTS, 249)
karık: Kısık (DS, 2662; KTS, 250)
kargış: Beddua, lanet (DS, 2662; KTS, 250)
karmak: Olta (DS, 2666; KTS, 251)
karsalamak: Hırpalamak, örselemek (DS, 2669; KTS, 251)
kartaymak: İhtiyarlamak, yaşlanmak (DS, 2671; KTS, 252)
katın: Kadın (DS, 2684; KTS, 253)
katışık: Karışık, karma (DS, 2685; KTS, 253)
kavdan: Geçen yıldan kalmış sararmış ot (DS, 2689; KTS, 255)
kayçı: Makas (DS, 2699; KTS, 255)
kaydan: Nereden (DS, 2699; KTS, 255)
kayır: Kum (DS, 2701; KTS, 256)
kaygı: Kambur (DS, 2703; KTS, 257)
kayrak: Biley taşı (DS, 2707; KTS, 257)
kaytarmak: Geri çevirmek (DS, 2709; KTS, 258)
kaytmak: Geri dönmek (DS, 2710; KTS, 258)
kıbla: Güney (DS, 2782; KTS, 259)
kıçırmak: Bağırarak (DS, 2786; KTS, 259)
kıdırmak: Araştırmak (DS, 2789; KTS, 259)
kır: Vahşi, yaban, yabani (DS, 2815; KTS, 260)
kırav: Kıracağı (DS, 2817; KTS, 260)
kırgın: Toptan öldürme, kırıp geçirme (DS, 2823; KTS, 261)
kısım: Avuç (DS, 2842; KTS, 262)
kıynalmak: Üzülmek, tasalanmak (DS, 2859; KTS, 264)
kızdırma: Sıtma (DS, 2863; KTS, 265)
kol: İmza (DS, 2907; KTS, 266)
konak: Konuk, misafir (DS, 2916; KTS, 267)
konaklık: Şölen, yemekli çağır (DS, 2916; KTS, 267)
kongur: Kestane renginde; kestane renginde göz (DS, 2918; KTS, 267)
kora: Olgunlaşmamış üzüm, koruk (DS, 2923; KTS, 267)
koşmak: Katmak, karıştırmak (DS, 2935; KTS, 268)
koşulmak: Katılmak, karışmak (DS, 2935; KTS, 268)
kotarmak: Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak (DS 2937; KTS, 268)
koy: Koyun (DS, 2942; KTS, 269)
koyan: Tavşan (DS, 2942; KTS, 269)
koz: Ceviz (DS, 2945; KTS, 269)
kozu: Kuzu (DS, 2947; KTS, 269)
kubur: Tabanca kılıfı (DS, 2989; KTS, 269)

kuda: Birbirinden kız alıp veren aileler, dünür (DS, 2991; KTS, 270)
kulluk: Memurluk (DS, 2997; KTS, 270)
kullukçu: Memur, hizmetçi, işçi (DS, 2997; KTS, 271)
kural: Araç (DS, 3005; KTS, 271)
kuramak: İki parçayı birbirine dikerek eklemek (DS, 3005; KTS, 271)
kursak: Rahim, karın (DS, 3010; KTS, 272)
kuru: Kuru toprak (DS, 3012; KTS, 272)
kurumsak: Alçak, onursuz, arsız (DS, 3013; KTS, 273)
kuv: Ağaç mantarı (DS, 3019; KTS, 274)
kuvanmak: Kıvanmak, sevinmek (DS, 3019; KTS, 274)
kuvmak: Koşturmak, kovmak, sürmek (DS, 3020; KTS, 275)
kavurma: Kendi yağıyla kavrulup kızartılmış et, kavurma (DS, 3020; KTS, 275)
kavut: Mısır ununu yağda kavurarak yapılan bir yiyecek (DS, 3020; KTS, 275)
kuymak: Yumurta, un ve peynirle yapılan bir çeşit omlet (DS, 3021; KTS, 275)

L

laçın: Kartal, atmaca, doğan (DS, 3058; KTS, 187)
lap: Çok, en çok (DS, 3065; KTS, 187)
legen: Yemek konulan çinko kap (DS, 3071; KTS, 188)
loban: Köstebek, sıçan, fare (DS, 3082; KTS, 189)
lokum: Sarıgıburma tatlısı (DS, 3085; KTS, 189)
lopa: Koyulaşmış yiyecek, lapa (DS, 3087; KTS, 189)

M

manat: Rus parası, ruble (DS, 3118; KTS, 193)
mañgalay: Anlı geniş, geniş alınlı (DS, 3122; KTS, 193)
maktaylamak: Övmek (DS, 3108; KTS, 193)
maral: Ceylan (DS, 3128; KTS, 194)
may: Yağ, tereyağ (DS, 3139; KTS, 196)
maymak: Eğri ayaklı, ayaklarını içi eğerek yürüyen (DS, 3143; KTS, 197)
mazallı: Çalımlı, kurumlu (DS, 3145; KTS, 197)
mıyık: Bıyık (DS, 3195; KTS, 199)
min: Bin (DS, 3201; KTS, 201)
mişik: Kedi (DS, 3205; KTS, 201)
munu: Bunu (DS, 3221; KTS, 203)
müyüş: Köşe (DS, 3232; KTS, 204)

N

nalbeki: Yemek tabağı (DS, 3236; KTS, 205)
narat: Çam ağacı (DS, 3240; KTS, 206)
nazik: İrmikten yapılan pelte (DS, 3243; KTS, 207)
neçe: Ne kadar, kaç, nice (DS, 3244; KTS, 208)

O

ocak: Eski ve soylu aile (DS, 3264; KTS, 212)
oçak: Sacayak (DS, 3266; KTS, 212)
oğur: Uğur (DS, 3273; KTS, 212)
olca: Düşmandan ele geçirilen mal (DS, 3279; KTS, 213)
on: Sağ (DS, 3282; KTS, 213)
onarmak: Düzeltmek, düzgün bir biçime sokmak (DS, 3283; KTS, 214)
onartmak: Yaptırmak, düzelttirmek (DS, 3284; KTS, 214)
onsuz: İstenildiği gibi iyi olmayan (DS, 3286; KTS, 214)
oklav: Oklava (DS, 3277; KTS, 215)
or: Hendek, düşman saldırısına karşı koymak için düzenlenmiş yer (DS, 3287; KTS, 215)
orak: Ekin biçme zamanı (DS, 3287; KTS, 215)
oram: Sokak (DS, 3288; KTS, 215)
orum: Yatak (DS, 3292; KTS, 217)
orun: Yer oturulacak yer (DS, 3292; KTS, 217)
oşamak: Benzemek (DS, 3293; KTS, 217)
oşaş: Benzer (DS, 3294; KTS, 217)
oşatmak: Benzetmek (DS, 3294; KTS, 217)
otlu: Ateşli (DS, 3296; KTS, 218)
otun: Odun (DS, 3297; KTS, 218)
oğumak: Okumak (DS, 3275; KTS, 218)
oymak: Yüksük (DS, 3304; KTS, 219:9)
ozmak: Öne geçmek, yarışı kazanmak (DS, 3308; KTS, 220)

Ö

öçeşmek: Yarışmak, rekabet etmek; tartışmak (DS, 3311; KTS, 2221)
öğey: Üvey (DS, 3317; KTS, 221)
ögüz: Öküz (DS, 3326; KTS, 221)
ökürmek: Böğürmek (DS, 3330; KTS, 222)
ölet: Öldürücü hastalık salgını, kıran (DS, 3333; KTS, 222)
öpke: Akciğer (DS, 3345; KTS, 223)
öpkelemek: Darılmak, gücenmek (DS, 3345; KTS, 223)
örgeç: Deve hörgücü (DS, 3349; KTS, 223)
örüş: Mera, otlak (DS, 3356; KTS, 224)
ösmek: Büyümek (DS, 3345; KTS, 224)
özek: Derin olmayan yar, dere; içinde su akan dere (DS, 3371; KTS, 226)
özen: Nehir, ırmak; çay (DS, 3373; KTS, 226)
özengi: Üzengi (DS, 3373; KTS, 226)

P

palas: Halı (DS, 3385; KTS, 227)
paltar: Giysi (DS, 3389; KTS, 228)

pısmak: Sinmek, büzülmek, korkudan saklanmak (DS, 3449; KTS, 232)

S

sadak: Ok koymaya yarayan meşin torba, koruncak (DS, 3512; KTS, 283)

sak: Uyanık, gözü açık (DS, 3518; KTS, 287)

sakav: Hayvan hastalığı (DS, 3520; KTS, 287)

salam: Saman (DS, 3324; KTS, 284)

salmak: Uğurlamak (DS, 3530; KTS, 285)

salkın: Serinlik, güneşsiz, açık ve iyi havalı yer (DS, 3528; KTS, 285)

samay: Şakak (DS, 3533; KTS, 286)

san: Organ vücudun bir parçası (DS, 3536; KTS, 286)

sanalmak: Sayılmak (DS, 3536; KTS, 286)

sanatmak: Saydırmak (DS, 3536; KTS, 286)

sanav: Sayı (DS, 3536; KTS, 286)

sarsak: Sersem, ahmak, dağınık (DS, 3550; KTS, 288)

sarsaklık: Sersemlik, dağınıklık (DS, 3350; KTS, 288)

sasık: Kokmuş, bayatlamış (DS, 3551; KTS, 289)

sasımak: Bozulan yemek kötü kokmak (DS, 4675; KTS, 288)

sav: Sağlam (DS, 3553; KTS, 289)

savğa: Armağan (DS, 3555; KTS, 289)

savut: 1. Yemek kabı 2. Silah (DS, 3558; KTS, 290)

sayki: Sanki (DS, 3562; KTS, 291)

say: Sığ, derin olmayan (DS, 4677; KTS, 290)

saylamak: Beğenmek, seçmek (DS, 3562; KTS, 291)

saylanmak: Seçilmek (DS, 3562; KTS, 291)

saylav: Seçim, seçme (DS, 3562; KTS, 291)

sebelemek: Serpelemek, çiselemek (DS, 3565; KTS, 291)

senek: Dört çatalı demir dirgen (DS, 3583; KTS, 292)

senger: Siper (DS, 3584; KTS, 292)

sepmek: Serpmek (DS, 4686; KTS, 292)

sınmak: Kırılmak (DS, 4692; KTS, 294)

sındırmak: Kırarak, akıtmak (DS, 3613; KTS, 294)

sınık: Kırık, çıkık (DS, 3613; KTS, 294)

sıntaş: Anıt (DS, 3615; KTS, 294)

sırğa: Küpe (DS, 3617; KTS, 295)

sırımak: Bir şeyi dikmek (DS, 3618; KTS, 295)

sırlamak: Küpü sır sürerek parlatmak (DS, 3619; KTS, 295)

sıtmak: Basmak, tazyik etmek, sıkmak (DS, 4694; KTS, 295)

siylı: Saygıdeğer (DS, 3628; KTS, 295)

sıypamak: Elle okşar gibi dokunmak, sıvazlamak (DS, 3628; KTS, 295)

sirkelemek: Bit, pire yumurtlamak (DS, 3648; KTS, 297)

siydik: Sidik (DS, 3652; KTS, 297)
siymek: Hayvan işemek, sidiklemek (DS, 3654; KTS, 297)
sokur: Kör (DS, 3662; KTS, 299)
sormak: Emmek; çekmek; sormak (DS, 3667; KTS, 299)
sozmak: Uzatmak, çekmek (DS, 3673; KTS, 300)
söyleşmek: Konuşmak, birbiriyle konuşmak (DS, 3686; KTS, 301)
suğarmak: Bol sulamak (DS, 3690; KTS, 303)
surat: Resim (DS, 3700; KTS, 303)
suv: Su (DS, 3704; KTS, 303)
suvalçan: Soğulcan (DS, 3704; KTS, 304)
süyek: Kemik (DS, 3730; KTS, 305)
süymek: Sevmek (DS, 3731; KTS, 306)

Ş

şahar: Şehir, kent (DS, 3736; KTS, 307)
şahat: Tanık (DS, 3736; KTS, 307)
şarşar: Şelale, çağlayan (DS, 3753; KTS, 308)
şışik: Kabarık, şiş (DS, 3789; KTS, 311)
şışmek: Kibirlenmek (DS, 3789; KTS, 311)
şitil: Fide (DS, 3790; KTS, 311)
şo: Şu (DS, 3791; KTS, 312)

T

taban: Topuk (DS, 4733; KTS, 317)
tabılmak: Bulunmak (DS, 3799; KTS, 317)
tabışmak: Rastlaşmak, karşılaşmak (DS, 3799; KTS, 317)
tabıştırmak: Vermek (DS, 3799; KTS, 317)
takatuka: Tahta havan, döveç (DS, 3808; KTS, 322)
takır tukur: Vurulduğunda sert nesnelerden çıkan ses için (DS, 3811; KTS, 322)
tal: Söğüt (DS, 3814; KTS, 318)
tala: Ormanların ortasındaki boş ağaçsız yerler (DS, 3814; KTS, 318)
talamak: Saldırmak, dalamak (DS, 3815; KTS, 318)
talav: Tehlikeli ve öldürücü bir çeşit hastalık (DS, 3816; KTS, 319)
talkın: Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın dinsel sözler söylediği kısa tören (DS, 3817; KTS, 319)
tamada: Sözü geçen, buyurucu, ileri gelen (DS, 3818; KTS, 319)
tamak: Gerdan, boğaz (DS, 3818; KTS, 320)
tamçı: Damla (DS, 3819; KTS, 320)
tamga: Damga (DS, 4738; KTS, 320)
tana: Dana (DS, 3820; KTS, 320)
tan: Ufuk (DS, 3820; KTS, 321)
tanav: Burun deliği (DS, 3821; KTS, 320)

taniş: Tanış, tanıdık, bildik (DS, 3822; KTS, 320)
tap: Uygun, oranlı, aynen (DS, 3824; KTS, 321)
tapanca: Tabanca (DS, 3826; KTS, 321)
tapmaca: Bilmece (DS, 3829; KTS, 321)
tapmak: Bulmak, keşfetmek (DS, 3830; KTS, 321)
tapşirmek: Aktarmak, ısmarlamak (DS, 3831; KTS, 321)
taptamak: Toprağı ayakla ya da başka bir araçla basarak düzeltmek (DS, 3831; KTS, 322)
tarık: Gerek, gerekli (DS, 3835; KTS, 323)
tartmak: Çekmek (DS, 3828; KTS, 324)
tasma: İnce ince dilinmiş hayvan derisinden yapılmış ip (DS, 3840; KTS, 324)
tastar: Yünden dokunmuş örtü (DS, 3841; KTS, 324)
taşlık: Ev ve oda önündeki taşla döşenmiş yerler (DS, 3843; KTS, 325)
tatır: Kısa otlu çayır (DS, 3845; KTS, 325)
tav: Dağ (DS, 3847; KTS, 325)
tavuş: Ses, hafif gürültü, tıkırtı (DS, 3852; KTS, 326)
tay: Eşit, denk, yaşıtlı (DS, 3852; KTS, 326)
tahça: Raf (DS, 3803; KTS, 326)
tayak: Dayak, destek (DS, 3853; KTS, 327)
taylamak: Tütün denklelerini düzgün biçimde yığmak (DS, 3855; KTS, 327)
temirkazak: Kutupyıldızı (DS, 3877; KTS, 329)
ten: Denk, arkadaş (DS, 3879; KTS, 329)
tepmek: 1. Toprağı kabartmak, bellemek 2. Bel ya da kürekle kazmak (DS, 3887; KTS, 330)
terek: Ağaç (DS, 3891; KTS, 331)
teren: Derin (DS, 3892; KTS, 331)
tereze: Pencere (DS, 3892; KTS, 331)
tınç: Rahat (DS, 3916; KTS, 332)
tınış: Soluk, nefes (DS, 3918; KTS, 333)
tış: Dış (DS, 3928; KTS, 333)
tiş: Dış (DS, 4766; KTS, 335)
tin: Tel (DS, 4765; KTS, 335)
tik: Dik (DS, 3931; KTS, 334)
tikmek: İğneyle dikmek (DS, 3932; KTS, 334)
tilek: Arzu, dilek (DS, 3933; KTS, 334)
tilsiz: Dilsiz (DS, 3934; KTS, 335)
tiremek: Desteklemek (DS, 3939; KTS, 335)
tiri: Çevik, atik, kıpırdak (DS, 3939; KTS, 335)
tirmen: Değirmen (DS, 3941; KTS, 335)
toğay: Halka, su basar, tekerlek jantı parçası (DS, 3945; KTS, 337)

toklu: Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu (DS, 3950; KTS, 338)
toklamak: Durmak (DS, 3951; KTS, 339)
tomak: Körlenmiş, kütleşmiş sivri uç (DS, 3956; KTS, 337)
ton: Kürk (DS, 3960; KTS, 338)
tonamak: Yağma etmek, çiğnemek, ezmek (DS, 3860; KTS, 338)
tor: İnce örgülü balık ağı (DS, 3969; KTS, 339)
torgay: Serçe, çayır kuşu (DS, 3970; KTS, 339)
torlamak: Derleyip toplamak, düzenlemek anlamında derlemek sözcüğüyle birlikte kullanılır (DS, 3970; KTS, 339)
tozmak: Eskitmek (DS, 3979; KTS, 340)
tökmek: Dökmek (DS, 3981; KTS, 340)
tölemek: Ödemek (DS, 3981; KTS, 341)
tör: Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe (DS, 3985; KTS, 341)
tul: Dul (DS, 3989; KTS, 342)
tula: Köpek ile tazının birleşmesinden doğan yavru (DS, 3989; KTS, 342)
tuluk: Pekmez, peynir, yağ vb. şeyler koymaya yarayan ya da yayık olarak kullanılan deri, tulum (DS, 3990; KTS, 342)
tuman: Duman (DS, 3992; KTS, 342)
tumar: Temizlik, bakım (DS, 3992; KTS, 342)
tunuk: Parlak olmayan, mat, donuk (DS, 3995; KTS, 342)
turmak: Ayağa kalkmak, ayakta durmak (DS, 3997; KTS, 342)
tusnak: Tutsak, tutuklu (DS, 3998; KTS, 343)
tut: Dut (DS, 3999; KTS, 343)
tutaş: Aralıksız, bitişik (DS, 4001; KTS, 343)
tuvar: Davar (DS, 4004; KTS, 344)
tuzlak: Tuzlak arazi (DS, 4005; KTS, 345)
tük: Saç, kıl, tıraş olmak (DS, 4008; KTS, 345)
tüken: Dükkan (DS, 4008; KTS, 345)
tülkü: Tilki (DS, 4010; KTS, 345)
tün: Gece (DS, 4013; KTS, 345)
tüp: Alt dip (DS, 4014; KTS, 346)
tüs: Renk (DS, 4016; KTS, 346)
tüşmek: İnmek (DS, 4017; KTS, 346)
tüşünmek: Düşünmek (DS, 4017; KTS, 347)
tütün: Duman (DS, 4017; KTS, 347)
tüye: Deve (DS, 4019; KTS, 347)
tüymek: Dövmek (DS, 4781; KTS, 347)
tüz: Doğru, düzgün, kurala uygun (DS, 4020; KTS, 348)
tüzlük: Gerçek, hakikat, adalet (DS, 4020; KTS, 348)

U

- uçkulak: Çayır arasında biten bir ot (DS, 4023; KTS, 351)
uçsuz: Sonsuz (DS, 4024; KTS, 351)
uçun: İçin (DS, 4024; KTS, 351)
uçunmak: Sakınmak, irkilmek, çekinmek (DS, 4024; KTS, 351)
uçurmak: Koyuvermek, salıvermek (DS, 4025; KTS, 351)
ulak: Oğlak (DS, 4034; KTS, 352)
urçuk: İğ kirmen, (DS, 4043; KTS, 353)
urlamak: Çalmak (DS, 4043; KTS, 353)
urmak: Vurmak: DS, 4043; KTS, 354)
utmak: Birini yenmek, mağlup etmek (DS, 4048; KTS, 355)
utulmak: Kaybetmek, yenilmek (DS, 4048; KTS, 355)
uvak: Ufak (DS, 4048; KTS, 356)
uvatmak: Ufaltmak (DS, 4049; KTS, 356)
uvmaç: Hamur çorbası (DS, 4049; KTS, 356)
uya: Yuva (DS, 4049; KTS, 356)
uyalmak: Utanmak (DS, 4049; KTS, 356)
uyaltmak: Utandırmak (DS, 4049; KTS, 356)
uyandırmak: Uykudan uyandırmak (DS, 4049; KTS, 357)
uyatmak: Uyandırmak; kışkırtmak, tahrik etmek (DS, 4050; KTS, 357)
uyutmak: Yoğurt yapmak için sütü mayalamak (DS, 4053; KTS, 357)

Ü

- üfürmek: Üflemek (DS, 4060; KTS, 359)
üleşmek: Paylaşmak (DS, 4064; KTS, 359)
ülüş: Hisse, pay; porsiyon (DS, 4066; KTS, 359)
ürge: Bir ağaç çeşidi (DS, 4071; KTS, 359)
üst: Giysi, elbise (DS, 4077; KTS, 360)
ütmek: Oyunda kumarda kazanmak (DS, 4081; KTS, 360)
ütülmek: Oyunda, kumarda yitirmek (DS, 4083; KTS, 360)
üy: Ev (DS, 4085; KTS, 360)
üzdürmek: Bir vuruşta koparmak, kopacak duruma getirmek, kesip ayırmak (DS, 4086; KTS, 362)
üzmek: Koparmak, ayırmak (DS, 4087; KTS, 362)

Y

- yalın: Alev; ateşin alevi (DS, 4147; KTS, 379)
yalınlamak: Alevlendirmek (DS, 4148; KTS, 379)
yalmanmak: Dili dudakta dolaştırmak, ağız şapırdatmak, susuzluk belirtileri göstermek (DS, 4150; KTS, 380)
yalpak: Yassı, düz ve kaygan (DS, 4151; KTS, 380)
yaman: Kötü (DS, 4155; KTS, 380)

yamatmak: Yamamak, yama yapmak, (DS, 4156; KTS, 380)
yandırmak: Yakmak (DS, 4165; KTS, 361)
yanmak: Candan, içten üzülmek (DS, 4174; KTS, 382)
yarık: Ay ışığı, ılık; aydınlık (DS, 4185; KTS, 386)
yarılmak: Çocuk, hayvan yavrusu (DS, 4185; KTS, 385)
yarma: Buğday, arpa, mısır (DS, 4189; KTS, 386)
yaşlı: Yeşil (DS, 4199; KTS, 387)
yat: Yabancı el (DS, 4200; KTS, 388)
yav: Yağ (DS, 4205; KTS, 389)
yavmak: Yağmak (DS, 4207; KTS, 389)
yağış: İyi güze; iyi yürekli (DS, 4128; KTS, 389)
yay: Yaz (DS, 4210; KTS, 390)
yayın: Bir çeşit tatlı su balığı (DS, 4213; KTS, 390)
yaylak: Otlak (DS, 4214; KTS, 390)
yaymak: Sermek (DS, 4215; KTS, 390)
yazbaşı: Yaz, baharın başı, bahar başları (DS, 4217; KTS, 390)
yazmak: Saç taramak (DS, 4221; KTS, 391)
yelin: İnek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü (DS, 4327; KTS, 391)
yelke: Boyunduruğun hayvan ensesine gelen yeri (DS, 4237; KTS, 391)
yemirmek: Yıkmak, çöktirmek, bozup dağıtmak (DS, 4244; KTS, 392)
yeñ: Giysi kolu, kol ağzı: (DS 4246; KTS, 392)
yenil: Kolay, hafif; kolayca (DS, 4248; KTS, 392)
yensiz: Kolsuz gömlek (DS, 4250; KTS, 392)
yersiz: Yersiz münasebetsiz, yakışık almaz (DS, 4256; KTS, 393)
yes: Sahip (DS, 4256; KTS, 393)
yesir: Esir (DS, 4257; KTS, 393)
yetmek: Varmak, erişmek (DS, 4261; KTS, 394)
yıkı: At sürüsü (DS, 4273; KTS, 395)
yıkamak: Kendi düşmanını yenmek (DS, 4266; KTS, 395)
yır: Türkü, şarkı (DS, 4275; KTS, 395)
yırak: Uzak, ırak (DS, 4275; KTS, 395)
yırılmak: Yırtılmak, sökülme (DS, 4276; KTS, 396)
yırlamak: Şarkı, türkü söylemek (DS, 4276; KTS, 396)
yırmak: Yırtıp ayırmak (DS, 4276; KTS, 396)
yollanmak: Gitmek, yollanmak, yola çıkmak (DS, 4292; KTS, 398)
yonmak: Yontmak (DS, 4296; KTS, 398)
yokluk: Fakirlik, yoksulluk, darlık, sıkıntı (DS, 4289; KTS, 398)
yorğa: Atlarda rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan (DS, 4300; KTS, 399)

yortmak: Koşmak hızlı, çabuk adımlarla yürümek (DS, 4300; KTS, 399)
yumulmak: Saklambaç oyununda ebe gözlerini kapamak (DS, 4319; KTS, 400)
yumuş: İş, hizmet buyruğu (DS, 4320; KTS, 400)
yurt: Ev, geçim, ocak, memleket (DS, 4323; KTS, 400)
yuğlamak: Uyuklamak, kestirmek (DS, 4315; KTS, 401)
yuğu: Uyku (DS, 4315; KTS, 401)
yüğün: Dizgin (DS, 4327; KTS, 401)
yülümek: Tıraş etmek, kazımak (DS, 4332; KTS, 402)
yülünmek: Tıraş olmak (DS, 4332; KTS, 402)
yülütmek: Tıraş ettirmek, tüylerini yolmak (DS, 4332; KTS, 402)

Z

zahra: Yemeklik tahıl (DS, 4346; KTS, 405)
zat: Şey (DS, 4353; KTS, 407)
zirek: Akıllı (DS, 4391; KTS, 408)

SONUÇ

Hazar Denizi'nin batı kıyılarında ve Rusya'ya bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan Kumuk Türkleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar çeşitli nedenlerle (savaş, baskı vb.) Anadolu'ya göç etmişlerdir. Anadolu coğrafyasında farklı yerlere iskân ettirilen bu Türk topluluğunun konuşmuş olduğu Türkçeye ait söz varlığına Derleme Sözlüğü'nde rastlamak mümkündür. Bu çalışmada, söz konusu sözlükte geçen ve Kumuk Türkçesi ile ortaklaşan 660 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin Kumuk Türkçesine ait ses özelliklerini önemli ölçüde devam ettirdikleri görülmüştür.

Kıpçak Türkçesinin Kıpçak-Oğuz alt grubu içerisinde değerlendirilen Kumuk Türkçesindeki kelimelerin ses özelliklerinin hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçesiyle benzeşen yönleri de söz varlığına dayalı örnek kelimeler üzerinde gösterilmiştir.

Derleme Sözlüğü'ndeki söz varlığında çeşitli dönemlerde Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan birçok Türk topluluğuna ait unsurlar bulunmaktadır. Bunların ortaya konması bu lehçelerin Türkiye Türkçesi üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde kolaylık sağlayacaktır.

KISALTMALAR

DLT: Dîvânu Lugâtî't-Türk
DS: Derleme Sözlüğü
ET: Eski Türkçe
KTS: Kumuk Türkçesi Sözlüğü

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akar, A. (2006). Ağız araştırmalarında yöntem sorunları. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic*, 37-53.
- Akar, A., & Günay, A. (2015). Derleme sözlüğü'nde Karaçay-Balkar Türkçesi söz varlığı. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1-48.
- Atalay, B. (2018). *Divanü Lugat-İt Türk (Dizin)*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford university press.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Doğan, D. M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlük*. Vadi yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Dili Tarihi*. Akçağ yayınları.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Divânu Lugâtî't-Türk*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Ergin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak basım / yayım / tanıtım.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. Say yayınları.
- Karataş, Ö., & Arbatlı, M. (2015). Kumuk Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 101-120.
- Korkmaz, Z. (1995). Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 2, 199-221.
- Kurtuluş, R. (2002). Kumuklar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, S. 372-373).
- Kurumu, T. D. (1998). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Kurumu, T. D. (2009). *Derleme Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Türk Dil Kurumu yayınları.

- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. Kesit yayınları.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu yayınları.